
Maitreyi Upanishad

——
मैत्रेय्युपनिषत्

——
Document Information

Text title : maitreyyupaniShat

File name : maitreyi.itx

Category : upanishhat

Location : doc_upanishhat

Author : Traditional

Description-comments : Essence of the Devi Mahatmyam

Latest update : January 5, 2000

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

April 1, 2025

sanskritdocuments.org

Maitreyi Upanishad

मैत्रेय्युपनिषत्

श्रुत्याचार्योपदेशेन मुनयो यत्पदं ययुः ।
तत्स्वानुभूतिसंसिद्धं स्वमात्रं ब्रह्म भावये ॥

ॐ आध्यायन्तु ममाङ्गानि वाक्प्राणश्चक्षुः श्रोत्रम् ।
अथो बलमिन्द्रियाणि य सर्वाणि सर्वं ब्रह्मोपनिषदं
माहं ब्रह्म निराडुर्याम् । मा मा ब्रह्म निराकरो-
दनिराकराणमस्तु । अनिराकराणं मेऽस्तु । तदात्मनि निरते
य उपनिषत्सु धर्मास्ते मयि सन्तु ते मयि सन्तु ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ॐ बृहद्रथो वै नाम राजा राज्ये ज्येष्ठं
पुत्रं निधापयित्वेदमशाश्वतं मन्यमानः
शरीरं वैराग्यमुपेतोऽरण्यं निर्जगाम । स तत्र
परमं तप आस्थायादित्यभीक्ष्माणं उर्ध्वबाहु-
स्तिष्ठत्यन्ते सडस्रस्य मुनिरन्तिकमाजगामाग्नि
रिवाधूमकस्तेजसा निर्दलन्निवात्मविद्भगवाञ्छा-
कायन्य उत्तिष्ठोत्तिष्ठ वरं वृणीष्येति
राजानमब्रवीत्स तस्मै नमस्कृत्योवाच
भगवन्नाडमात्मवित्त्वं तत्त्वविच्छृणुमो वयं
स त्वं नो ब्रूहीत्येतद्दृत्तं पुरस्तादशक्यं मा
पृथ्थ प्रश्नमैक्ष्वाकान्यान्कामान्-वृणीष्येति
शाकायन्यस्य यराणावभिमृश्यमानो
राज्येमां गाथां जगाद ॥ १ ॥

अथ किमग्रेतैर्मान्यनां शोषणं मङ्गार्णवानां
शिभरिणां प्रपतनं ध्रुवस्य प्रचलनं स्थानं
वा तदुणां निमज्जनं पृथिव्याः स्थानादपसरणं

सुराणां सोऽलमित्येतद्विधेऽस्मिन्संसारे ङि
 कामोपभोगैर्यैरेवाश्रितस्यासङ्कुपावर्तनं
 दृश्यत एत्युद्धर्तुमर्हसीत्यन्धोऽपानस्थो भेक
 एवाऽमस्मिन्संसारे भगवंस्त्वं नो गतिरिति ॥ २ ॥

भगवञ्शरीरमिदं मैथुनादेवोद्भूतं संविद्येत्
 निरय एव भूत्रद्वारेण निष्क्रान्तमस्थिभिश्चितं
 मांसेनानुलिप्तं यर्मणावबद्धं विण्मूत्रवातपित्त-
 कङ्कमज्जामेदोवसाभिरन्यैश्च मलैर्बहुभिः
 परिपूर्णांमेतादृशे शरीरे वर्तमानस्य भगवंस्त्वं
 नो गतिरिति ॥ ३ ॥

अथ भगवाञ्छकायन्यः सुप्रीतोऽब्रवीद्राजानं
 मडाराज बृहद्रथेक्ष्वाकुर्वंशध्वजशीर्षात्मज्ञः
 इतःकृत्यस्त्वं मरुन्नाभ्रो विश्रुतोऽसीत्ययं
 भत्वात्मा ते इतमो भगवान्-वर्ण्यं इति तं ङोवाय ॥

शब्दस्पर्शमया येऽर्था अनर्था एव ते स्थिताः ।
 येषां सक्तस्तु भूतात्मा न स्मरेष्य परं पदम् ॥ १ ॥

तपसा प्राप्यते सत्त्वं सत्त्वात्सम्प्राप्यते मनः ।
 मनसा प्राप्यते ङ्यात्मा ङ्यात्मापत्या निवर्तते ॥ २ ॥

यथा निरिन्धनो वह्निः स्वयोनावुपशाभ्यति ।
 तथा वृत्तिक्षयश्चित्तं स्वयोनावुपशाभ्यति ॥ ३ ॥

स्वयोनावुपशान्तस्य मनसः सत्यगामिनः ।
 इन्द्रियार्थविमूढस्यानृताः कर्मवशानुगाः ॥ ४ ॥

चित्तमेव ङि संसारस्तत्प्रयत्नेन शोधयेत् ।
 यश्चित्तस्तन्मयो भवति गुडयमेतत्सनातनम् ॥ ५ ॥

चित्तस्य ङि प्रसादेन ङन्ति कर्म शुभाशुभम् ।
 प्रसन्नात्मात्मनि स्थित्वा सुभमक्षयमश्नुते ॥ ६ ॥

समासकृतं यदा चित्तं जन्तोर्विषयगोचरम् ।
 यदैवं ब्रह्मणि स्यात्तडो न मुख्येत बन्धनात् ॥ ७ ॥

दृत्पुण्डरीकमध्ये तु भावयेत्यरमेश्वरम् ।

સાક્ષિણં બુદ્ધિવૃત્તસ્ય પરમપ્રેમગોચરમ્ ॥ ૮ ॥

અગોચરં મનોવાચ્યામવધૂતાદિસમ્મલવમ્ ।

સત્તામાત્રપ્રકાશૈકપ્રકાશં ભાવનાતિગમ્ ॥ ૯ ॥

અહેયમનુપાદેયમસામાન્યવિશેષણમ્ ।

ધ્રુવં સ્તિમિતગમ્ભીરં ન તેજો ન તમસ્તતમ્ ।

નિર્વિકલ્પં નિરાભાસં નિર્વાણમયસંવિદમ્ ॥ ૧૦ ॥

નિત્યઃ શુદ્ધો બુદ્ધમુક્તાસ્વભાવઃ

સત્યઃ સૂક્ષ્મઃ સંવિભુશ્ચાદ્વિતીયઃ ।

આનન્દાધિર્યઃ પરઃ સોડહ-

મસ્મિ પ્રત્યગ્ધાતુર્નાત્ર સંશીતિરસ્તિ ॥ ૧૧ ॥

આનન્દમન્તર્નિજમાશ્રયં ત-

માશાપિશાચીમવમનયન્તમ્ ।

આલોકયન્તં જગદિન્દ્રજાલ-

માપત્કથં માં પ્રવિશેદસડ્ગમ્ ॥ ૧૨ ॥

વર્ણાશ્રમાચારયુતા વિમૂઢાઃ

કર્માનુસારેણ ફલં લભન્તે ।

વર્ણાદિધર્મં હિ પરિત્યજન્તઃ

સ્વાનન્દતૃપ્તાઃ પુરુષા ભવન્તિ ॥ ૧૩ ॥

વર્ણાશ્રમં સાવયવં સ્વરૂપ-

માદ્યન્તયુક્તં હ્યતિકૃચ્છમાત્રમ્ ।

પુત્રાદિદેહેષ્વભિમાનશૂન્યં

ભૂત્વા વસેત્સૌપ્થતમે હ્યનન્ત ઇતિ ॥ ૧૪ ॥ ૪ ॥

ઇતિ પ્રથમોડધ્યાયઃ ॥ ૧ ॥

અથ ભગવાન્મૈત્રેયઃ કેલાસં જગામ તં ગત્વોવાચ

ભો ભગવન્પરમતત્ત્વરહસ્યમનુબ્રૂહીતિ ॥

સ હોવાચ મહાદેવઃ ॥

દેહો દેવાલયઃ પ્રોક્તઃ સ જીવઃ કેવલઃ શિવઃ ।

ત્યજેદ્દેહાનનિર્માલ્યં સોડહમ્ભાવેન પૂજયેત્ ॥ ૧ ॥

अभेददर्शनं ज्ञानं ध्यानं निर्विषयं मनः ।
 स्नानं मनोमलत्यागः शौचमिन्द्रियनिग्रहः ॥ २ ॥
 ब्रह्मामृतं पिबेद्भैक्षमायरेद्देहुरक्षणे ।
 वसेदेकान्तिको भूत्वा चैकान्ते द्वैतवर्जिते ।
 धृत्येवमायरेद्धीमान्स अ एवं मुक्तिमाप्नुयात् ॥ ३ ॥
 जातं मृतमिदं देहं मातापितृमलात्मकम् ।
 सुषुप्तुःप्पालयामेध्यं स्पृष्ट्वा स्नानं विधीयते ॥ ४ ॥
 धातुबद्धं मडारोगं पापमन्दिरमधुवम् ।
 विकाराकारविस्तीर्णं स्पृष्ट्वा स्नानं विधीयते ॥ ५ ॥
 नवद्वारमलस्रावं सदा काले स्वभावजम् ।
 दुर्गन्धं दुर्मलोपेतं स्पृष्ट्वा स्नानं विधीयते ॥ ६ ॥
 मातृसूतकसम्बन्धं सूतके सल्ल जायते ।
 मृतसूतकजं देहं स्पृष्ट्वा स्नानं विधीयते ॥ ७ ॥
 अलम्भमेति विष्मूत्रलेपगन्ध्यादिभोयनम् ।
 शुद्धशौचमिति प्रोक्तं मृज्जलाभ्यां तु लौकिकम् ॥ ८ ॥
 चित्तशुद्धिकरं शौचं वासनात्रयनाशनम् ।
 ज्ञानवैराग्यमृत्तोयैः क्षालनाच्छौचमुच्यते ॥ ९ ॥
 अद्वैतभावनाभैक्षमभक्ष्यं द्वैतभावनम् ।
 गुरुशास्त्रोक्तभावेन भिक्षोर्भैक्षं विधीयते ॥ १० ॥
 विद्धान्स्वदेशमुत्सृज्य संन्यासानन्तरं स्वतः ।
 कारागारविनिर्मुक्तथोरवदूरतो वसेत् ॥ ११ ॥
 अलङ्कारसुतं वित्तभ्रातरं मोहमन्दिरम् ।
 आशापत्नी त्यजेधावत्तावन्मुक्तो न संशयः ॥ १२ ॥
 मृता मोहमयी माता जातो बोधमयः सुतः ।
 सूतकद्रव्यसम्प्राप्तौ कथं सन्ध्यामुपास्महे ॥ १३ ॥
 ष्टकाशे चिदादित्यः सदा भासति भासति ।
 नास्तमेति न थोदिति कथं सन्ध्यामुपास्महे ॥ १४ ॥
 अेकमेवाद्वितीयं यद्गुरोर्वाक्येन निश्चितम् ।

अेतदेकान्तमित्युक्तं न मठो न वनान्तरम् ॥ १५ ॥

असंशयवतां मुक्तिः संशयाविष्टयेतसाम् ।

न मुक्तिर्जन्मजन्मान्ते तस्माद्विश्वासमाप्नुयात् ॥ १६ ॥

कर्मत्यागात्र संन्यासो न प्रेषोऽप्यारणेन तु ।

सन्धौ श्रुवात्मनोरैक्यं संन्यासः परिकीर्तितः ॥ १७ ॥

वमनाडारवधस्य भाति सर्वेषाण्डिषु ।

तस्याधिकारः संन्यासे त्यक्तदेहाभिमानिनः ॥ १८ ॥

यदा मनसि वैराग्यं जातं सर्वेषु वस्तुषु ।

तदैव संन्यसेद्ब्रह्मानन्यथा पतितो भवेत् ॥ १९ ॥

द्रव्यार्थमन्नवस्त्रार्थं यः प्रतिष्ठार्थमेव वा ।

संन्यसेद्दुःखमश्रुः स मुक्तिं नामुमर्षति ॥ २० ॥

उत्तमा तत्त्वचिन्तैव मध्यमं शास्त्रचिन्तनम् ।

अधमा मन्त्रचिन्ता य तीर्थभ्रान्त्यधमाधमा ॥ २१ ॥

अनुभूतिं विना मूढो वृथा ब्रह्मणि मोदते ।

प्रतिबिम्बितशाभाग्रहलास्वादनमोदवत् ॥ २२ ॥

न त्यजेद्येधतिर्मुक्तो यो माधुकरमातरम् ।

वैराग्यजनकं श्रद्धाकलत्रं ज्ञाननन्दनम् ॥ २३ ॥

धनवृद्धा वयोवृद्धा विद्यावृद्धास्तथैव य ।

ते सर्वे ज्ञानवृद्धस्य किंकराः शिष्यकिंकराः ॥ २४ ॥

यन्मायया मोहितयेतसो मा-

मात्मानमापूर्णांमलब्धवन्तः ।

परं विदग्धोऽधरपूरणाय

ब्रमन्ति काका एव सूरयोऽपि ॥ २५ ॥

पाषाणलोडमणिमृण्मयविग्रहेषु

पूजा पुनर्जननभोगकरी मुमुक्षोः ।

तस्माद्यतिः स्वर्गदयार्थनमेव कुर्या-

द्वाड्यार्थनं परिहरेत्पुनर्भवाय ॥ २६ ॥

अन्तःपूर्णां बहिःपूर्णां पूर्णकुम्भं धवाण्वि ।

अन्तःशून्यो बहिःशून्यः शून्यकुम्भ एवाभरे ॥ २७ ॥

मा भव ग्राह्यभावात्मा ग्राहकात्मा य मा भव ।

भावनामपिलं त्यक्त्वा यच्छिष्टं तन्मयो भव ॥ २८ ॥

द्रष्टृदर्शनदृश्यानि त्यक्त्वा वासनया सह ।

दर्शनप्रथमाभासमात्मानं केवलं भज ॥ २९ ॥

संशान्तसर्वसंकल्पा या शिलावदवस्थितिः ।

जाग्रन्निद्राविनिर्मुक्ता सा स्वरूपस्थितिः परा ॥ ३० ॥

एति द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

अहमस्मि परश्चास्मि ब्रह्मास्मि प्रभवोऽस्म्यहम् ।

सर्वलोकगुरुश्चापि सर्वलोकैऽस्मि सोऽस्म्यहम् ॥ १ ॥

अहमेवास्मि सिद्धोऽस्मि शुद्धोऽस्मि परमोऽस्म्यहम् ।

अहमस्मि सोमोऽस्मि नित्योऽस्मि विमलोऽस्म्यहम् ॥ २ ॥

विज्ञानोऽस्मि विशेषोऽस्मि सोमोऽस्मि सकलोऽस्म्यहम् ।

शुभोऽस्मि शोकहीनोऽस्मि यैतन्योऽस्मि समोऽस्म्यहम् ॥ ३ ॥

मानावमानहीनोऽस्मि निर्गुणोऽस्मि शिवोऽस्म्यहम् ।

द्वैताद्वैतविहीनोऽस्मि द्वन्द्वहीनोऽस्मि सोऽस्म्यहम् ॥ ४ ॥

भावाभावविहीनोऽस्मि भासाहीनोऽस्मि भास्म्यहम् ।

शून्याशून्यप्रभावोऽस्मि शोभनाशोभनोऽस्म्यहम् ॥ ५ ॥

तुल्यातुल्यविहीनोऽस्मि नित्यः शुद्धः सदाशिवः ।

सर्वासर्वविहीनोऽस्मि सात्त्विकोऽस्मि सदास्म्यहम् ॥ ६ ॥

अेकसङ्ख्याविहीनोऽस्मि द्विसङ्ख्यावाहनं न य ।

सदसद्भेदहीनोऽस्मि सङ्कल्पश्रितोऽस्म्यहम् ॥ ७ ॥

नानात्मभेदहीनोऽस्मि ङ्यभएडानन्तविग्रहः ।

नाहमस्मि न यान्योऽस्मि देहादिरहितोऽस्म्यहम् ॥ ८ ॥

आश्रयाश्रयहीनोऽस्मि आधाररहितोऽस्म्यहम् ।

अन्धमोक्षादिहीनोऽस्मि शुद्धब्रह्मास्मि सोऽस्म्यहम् ॥ ९ ॥

चित्तादिसर्वहीनोऽस्मि परमोऽस्मि परात्परः ।

सदा विचाररूपोऽस्मि निर्वियारोऽस्मि सोऽस्म्यलम् ॥ १० ॥

अकारोकाररूपोऽस्मि मकरोऽस्मि सनातनः ।

धातुधानविडीनोऽस्मि ध्येयडीनोऽस्मि सोऽस्म्यलम् ॥ ११ ॥

सर्वपूर्णास्वरूपोऽस्मि सख्खिदानन्दलक्षणः ।

सर्वतीर्थस्वरूपोऽस्मि परमात्मास्म्यलं शिवः ॥ १२ ॥

लक्ष्यालक्ष्यविडीनोऽस्मि लयडीनरसोऽस्म्यलम् ।

मातृमानविडीनोऽस्मि मेयडीनः शिवोऽस्म्यलम् ॥ १३ ॥

न जगत्सर्वद्रष्टास्मि नेत्रादिरहितोऽस्म्यलम् ।

प्रवृद्धोऽस्मि प्रबुद्धोऽस्मि प्रसन्नोऽस्मि परोऽस्म्यलम् ॥ १४ ॥

सर्वेन्द्रियविडीनोऽस्मि सर्वकर्मकृद्यलम् ।

सर्ववेदान्ततृप्तोऽस्मि सर्वदा सुलभोऽस्म्यलम् ॥ १५ ॥

मुदितामुदितान्धोऽस्मि सर्वमौनकूलोऽस्म्यलम् ।

नित्यचिन्मात्ररूपोऽस्मि सदा सख्खिन्मयोऽस्म्यलम् ॥ १६ ॥

यत्किञ्चिदपि डीनोऽस्मि स्वल्पमप्यति नास्म्यलम् ।

दृद्यग्रन्थिडीनोऽस्मि दृद्याम्भोजमध्यगः ॥ १७ ॥

षड्ङ्कारविडीनोऽस्मि षट्कोषरहितोऽस्म्यलम् ।

अशिषङ्गुर्गमुक्तोऽस्मि अन्तरादन्तरोऽस्म्यलम् ॥ १८ ॥

देशकालविमुक्तोऽस्मि दिगम्बरसुभोऽस्म्यलम् ।

नास्ति नास्ति विमुक्तोऽस्मि नकाररहितोऽस्म्यलम् ॥ १९ ॥

अभएडाकाशरूपोऽस्मि ल्याभएडाकारमस्म्यलम् ।

प्रपञ्चमुक्तचित्तोऽस्मि प्रपञ्चरहितोऽस्म्यलम् ॥ २० ॥

सर्वप्रकाशरूपोऽस्मि चिन्मात्रज्योतिरस्म्यलम् ।

कालत्रयविमुक्तोऽस्मि कामादिरहितोऽस्म्यलम् ॥ २१ ॥

कायिकादिविमुक्तोऽस्मि निर्गुणः केवलोऽस्म्यलम् ।

मुक्तिडीनोऽस्मि मुक्तोऽस्मि मोक्षडीनोऽस्म्यलम् सदा ॥ २२ ॥

सत्यासत्यादिडीनोऽस्मि सन्मात्रास्म्यलं सदा ।

गन्तव्यदेशडीनोऽस्मि गमनादिविवर्जितः ॥ २३ ॥

सर्वदा समदुपोऽस्मि शान्तोऽस्मि पुरुषोत्तमः ।

अेवं स्वानुभवो यस्य सोऽलमस्मि न संशयः ॥ २४ ॥

यः शृणोति सङ्घापि ब्रह्मैव भवति स्वयमित्युपनिषत् ॥

इति तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

ॐ आध्यान्तु मामाङ्गानि वाङ्म्राणश्चक्षुः श्रोत्र-

मथो बलमिन्द्रियाणि य । सर्वाणि सर्वं ब्रह्मोपनिषदं

मालं ब्रह्म निराडुर्यां मा मा ब्रह्म निराकरो-

दनिराकराणमस्त्वनिराकराणं मेस्तु तदात्मनि निरते य

उपनिषत्सु धर्मास्ते मयि सन्तु ते मयि सन्तु ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

इति मैत्रेय्युपनिषत्समाप्ता ॥

Maitreyi Upanishad

pdf was typeset on April 1, 2025

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

